

Tıp Eğitiminde İletişim ve Klinik Beceriler Dersi Verilmeli mi?: İtern Öğrenci Görüşleri

SHOULD COMMUNICATION AND CLINICAL SKILLS TRAINING BE GIVEN IN MEDICAL EDUCATION?: OPINIONS OF THE INTERN STUDENTS

Alis ÖZÇAKIR*

* Uz. Dr., Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Aile Hekimliği AD, BURSA

Özet

Tıpta klinik beceri eğitiminin önemi, her geçen gün tüm dünyada artmaktadır. Tıp alanında iletişimin öğrenilmesi ve öğretilmesi de, son günlerin en ilgi çekici konularından biridir. İletişimdeki eksiklikler, hasta memnuniyeti, hastanın tedaviye uyumu, sağlık harcamaları ve sağlıkla ilgili sonuçları olumsuz etkilemektedir. Çeşitli tıp fakültelerinde iletişim ve klinik beceri eğitimi verilmesine yönelik çalışmalar başlamıştır. Çalışmamızın amacı, bu tip bir eğitimin verilmediği Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi'ndeki 6.sınıf öğrencilerinin iletişim ve bazı klinik becerilere yönelik fikirlerini almak ve eksikliklerini öğrenmektir. Çalışmamız, hazırlanmış olduğumuz anket formunu dolduran 146 altıncı sınıf öğrencisinin yanıtlarının değerlendirilmesi ile oluşmuştur. Öğrencilerin %84.2'si iletişim becerilerine yönelik dersin verilmesi gerektiğini düşünmekte; %91.8'i çeşitli beceriler açısından kendilerini yetersiz bulmaktadır. Öğrencilerin en yetersiz olduğu beceri, reçete yazma olarak belirtilmiştir. Erkek öğrenciler kanser hastaları ile iletişim kurmada kız öğrencilerden daha yetersiz bulunmuştur (p<0.05). Birinci basamak hekimi olarak çalışacak olan hekimlerin öncelikle hasta-hekim ilişkisi başta olmak üzere çeşitli beceriler açısından formal bir eğitim almaları; ayrıca, eğiticilerin eğitimi, zor hastalarla olan iletişimlerin artırılması ve yetersiz becerilere daha fazla önem verilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: İletişim becerisi, Tıp eğitimi, Tıp öğrencileri

T Klin J Med Sci 2002, 22:185-189

Tıp öğrencilerine yeterli düzeyde mesleki klinik becerilerin kazandırılması, tıp eğitimindeki ana hedeflerden biridir. Öğrencilerin eğitimlerini yeterli düzeyde teorik bilgiye sahip olarak tamamlamalarına karşın, temel klinik beceriler açısından yetersiz oldukları bilinen bir gerçektir (1). Bu bilgilerin ışığı altında, son yıllarda tıp fakültelerinde beceri eğitimine daha fazla önem vermeye başlanmıştır. Ülkemizde 1991 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından yapılan kapsamlı bir araştırmanın sonucunda, öğrencilerin bilgi ve beceri açısından kendilerini mesleki yaşamlarına hazır hissetmedikleri saptanmıştır (2).

İletişim; duygu, düşünce ve bilgilerin akla gelebilecek her türlü yolla başkalarına aktarılmasıdır. İnsanlar arası iletişim, temel olarak duygu ve düşünce alışverişini

Summary

The importance of clinical skills training in medicine is increasing day by day in all over the world. Also, learning and teaching communication in medical field is one of the interesting subjects nowadays. Deficiencies in communication can affect negatively the satisfaction of the patient, patient's adaptation to the treatment, the health costs and health outcomes. The studies which aimed to give communication skills training have been started in many medical faculties. The aim of our study is to learn the deficiencies and opinions of the sixth year students about communication and clinical skills, which has not been given such a training in Uludağ University School of Medicine. Our study material was the evaluation of responses to our questionnaire of 146 sixth year students. 84.2% of the students were thinking that there is a need for communication skills training, 91.8% found themselves insufficient regarding some of the skills. The most insufficient skill was named as prescribing. Male students were more insufficient than the females on communicating with cancer patients (p<0.05). There is not only a need for a formal training on different skills, especially on doctor-patient relationship, for the physicians working as a primary care providers; but also training of the trainers, increasing communications with difficult patients and giving more importance to the insufficient skills.

Key Words: Communication skills, Medical education, Medical students

T Klin J Med Sci 2002, 22:185-189

yürütme düzenleridir (3).

Ülkemizdeki okullarda iletişim bir ders olarak verilmemektedir. Bu nedenle, ilişkili oldukları insanları anlamayı ve kendilerini anlatmayı herkes el yordamı ile ve hayatın içinde kendi yanlışlarını yaparak öğrenmektedir (3).

Tıp alanında da iletişim, öğrenmek ve öğretmek yönünden son günlerin en çok ilgi çeken konularından biridir. Yetersiz bir iletişimin hasta açısından olumsuz sonuçlar doğurduğuna ilişkin eldeki kanıtlar her geçen gün artmaktadır (4). Sağlık personelinin hastalarla konuşma biçimleri ve davranışları, hastaların bu ilişkilerden sağladıkları yararın derecesini belirler. İlişkilerden hoşnut olmayan hastaların tedaviye uymayabildikleri, hekimlerin bilgi ve yeteneklerinden kuşkuya düştükleri,

iyileşmelerinin uzun sürebildiği görülmektedir (5). Başka bir deyişle; hasta-hekim ilişkisindeki kalitenin, hastanın hoşnutluk durumu, sağlıkla ilgili sonuçlar ve sağlık harcamaları üzerine önemli bir etkisi bulunmaktadır (6). Bu nedenlerden dolayı tıp fakültelerinde diğer temel tıp bilimleri gibi aynı önemi taşıyarak öğretilmesi gerektiğine olan inanç giderek artmakta (7), müfredatın önemli bir kısmında yer almaya başlamakta ve iletişim becerileri, kurs ya da seminerler şeklinde yurtdışındaki bir çok tıp fakültesinin eğitim programında yer almaktadır (8,9).

Öğrencilerine iletişim beceri eğitimi veren üniversitelerden biri olan Hollanda'daki Maastricht Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde, beceri eğitimi laboratuvarında eğitimin %25'i iletişim becerisi eğitimine ayrılmıştır. Bu eğitimde öncelikli olan konu başlığını hasta-hekim ilişkisinin kalitesi oluşturmaktadır; 'ne' söyleneceğinden ziyade 'nasıl' söyleneceği konusuna odaklanılmaktadır (10).

Ülkemizde de, iletişim becerisinin mezuniyet öncesi tıp eğitimine katılmasına yönelik çalışmalar her geçen gün artmaktadır. Marmara Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde 2000-2001 eğitim ve öğretim yılında uygulamaya konulmuş ve klinik öncesi 3 yıllık dönemde tamamlanması planlanmış olan 'Klinik Uygulamaya Giriş' adlı programda, kişiler arası iletişim becerileri, küçük gruplarda iletişim, topluluk karşısında konuşma, tıbbi görüşme, öykü alma ve zor öyküleri içeren iletişim becerileri eğitimi başlatılmıştır (11,12). Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde de, 'hastalarıyla ve çevresiyle iyi ve etkili bir iletişim kurabilen' mezunlar yetiştirme hedefi doğrultusunda, 6 yıl boyunca devam eden ve tüm diğer birimlerle entegre olan, 'İletişim Becerileri Programı' 1999-2000 öğretim yılından itibaren uygulamaya konulmuştur (13). Başlatılan bu programlara ait sonuçların alınması, tüm üniversitelerde bu yönde atılacak adımlara ışık tutacaktır.

Bu örnekler göz önüne alınarak, Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde intern doktorlara yönelik yapılan bu çalışmanın amacı, yakın bir gelecekte sahada birer birinci basamak hekimi olarak görev alacak bu öğrencilerin iletişim ve çeşitli klinik becerilere yönelik düşüncelerini, fikirlerini almak ve ne denli hazır olduklarını öğrenmek; ayrıca, günümüzde büyük değişikliklerin yapılmakta olduğu müfredat programlarına öğrencilerin bakış açılarıyla katkıda bulunulmasını sağlamaktır.

Gereç ve Yöntem

Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi 2000-2001 eğitim-öğretim yılında 6. sınıfta bulunan öğrencilerin çalışma kapsamına alınması hedeflenmiştir. Öğrencilerin mezuniyetlerine yakın bir tarihte anket çalışması şeklinde yapılması planlanarak, Haziran 2001'de tüm öğrencilerin bir arada bulunduğu bir toplantı sırasında uygulanmıştır. Ankette, birinci basamak hekimi olmak üzere bulunan

internlerin iletişim becerileri hakkındaki fikirleri öğrenilmeye çalışılmıştır.

Hasta ile iletişim kurma, hasta yakınları ile iletişim kurma, reçete yazma, kanser hastaları ile iletişim kurma, ölmekte olan terminal dönem hastaları ile iletişim kurma, kişiler arası ilişkiler, konsültasyon, literatür tarama, tıbbi prezentasyon hazırlama ve kendilerinin önereceği diğer beceriler şeklindeki 10 beceri de ankette sorgulanmıştır.

Verilerin analizi SPSS 9.0 istatistik paket programı ile gerçekleştirilmiştir.

Bulgular

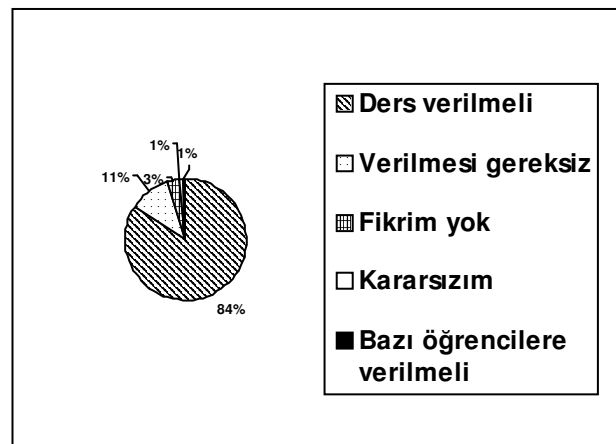
Çalışmamızda, sene başında 6. sınıfa kayıtlı bulunan toplam 287 intern öğrencinin %50.9'una (n:146) ulaşılmıştır. Araştırma grubunun %60.3'ünü erkek (n: 88), %39.7'sini kız öğrenciler (n: 58) oluşturmuştur. Yaşını belirtmemiş 4 öğrenci dışında, anketi yanıtlayarak çalışmaya alınan öğrencilerde minimum yaş 22, maksimum yaş 31 olup; bu öğrencilerin yaş ortalaması 24.5 ± 0.11 'dir (Tablo 1).

Öğrencilerin %84.2'si iletişim becerilerine ait bir dersin ayrı olarak verilmesi gerektiği fikrinde iken, %11'i bu tip bir dersin verilmesini gereksiz bulduklarını belirtmişlerdir (Şekil 1).

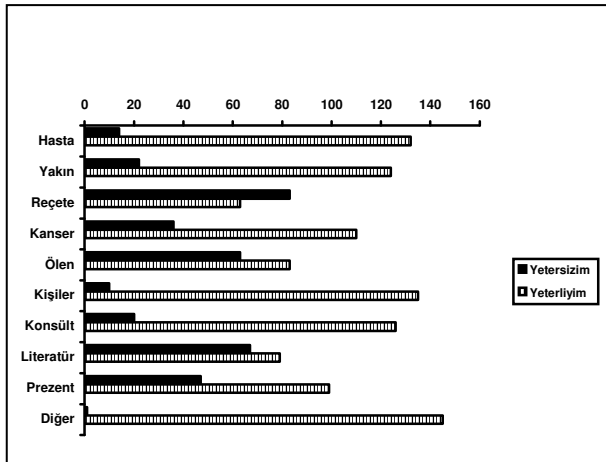
Öğrencilere 6 yıllık eğitimleri süresince özellikle hastalar olmak üzere iletişim kurmada herhangi bir problem yaşayıp yaşamadıkları sorgulandığında; %61'i

Tablo 1. Öğrencilerin yaş dağılımları

	sayı	%
22- 24 yaş	88	60.3
25- 27 yaş	47	32.2
28 -31 yaş	7	4.8
Yaş Belirtmemiş	4	2.7
TOPLAM	146	100.0

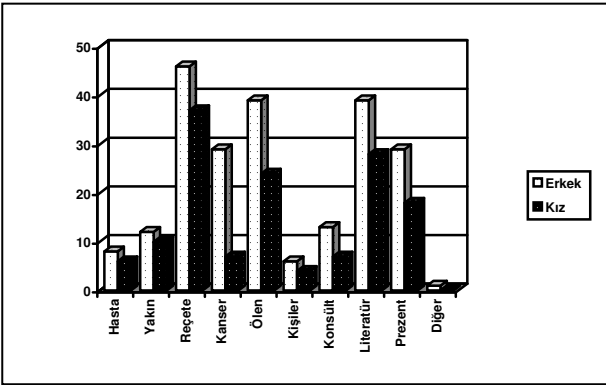

Şekil 1. İletişim dersinin öğrencilere göre verilme durumu

- **Hasta:** Hasta ile iletişim kurma,
- **Yakın:** Hasta yakınları ile iletişim kurma,
- **Reçete:** Reçete yazma,
- **Kanser:** Kanser hastaları ile iletişim kurma,
- **Ölen:** Ölmekte olan terminal dönem hastaları ile iletişim kurma,
- **Kişiler:** Kişiler arası ilişkiler,
- **Konsült:** Konsültasyon,
- **Literatür:** Literatür tarama,
- **Prezent:** Tıbbi prezentasyon hazırlama,
- **Diğer:** Diğer beceriler.

Şekil 2. Öğrencilerin çeşitli beceriler açısından yeterliliklerini belirleme durumu.

- **Hasta:** Hasta ile iletişim kurma,
- **Yakın:** Hasta yakınları ile iletişim kurma,
- **Reçete:** Reçete yazma,
- **Kanser:** Kanser hastaları ile iletişim kurma,
- **Ölen:** Ölmekte olan terminal dönem hastaları ile iletişim kurma,
- **Kişiler:** Kişiler arası ilişkiler,
- **Konsült:** Konsültasyon,
- **Literatür:** Literatür tarama,
- **Prezent:** Tıbbi prezentasyon hazırlama,
- **Diğer:** Diğer beceriler.

Şekil 3. Öğrencilerin kendilerini yetersiz olarak değerlendirdikleri becerilerin cinsiyete göre dağılımı.

problem yaşamadığını belirtmişken, %36.3'ü az ya da çok problem yaşadığını ifade etmiş, %2.7'si kararsız kalmıştır.

İletişim becerileri dersini vermede görev alacak eğitimcilerin kimler olabileceği sorusuna, % 28.1'i tüm hocalar, %18.5'i psikolog ya da psikiyatristler, % 16.4'ü aile hekimleri / birinci basamak hekimleri, % 6.2'si hiçbiri ve geriye kalan öğrenci grubu da çeşitli kombinasyonlar şeklinde yanıt vermişlerdir.

Ankette başlıca beceriye yönelik 10 konu sorgulanmıştır. Öğrencilerin kendilerini yetersiz hissettikleri beceriler arasında öncelikle reçete yazma, ölmekte olan hastaya yaklaşım ve literatür tarama becerilerinin daha yetersiz olduğu ifade edilmektedir (Şekil 2). Anket formunun ilk sorularında iletişim ve çeşitli klinik beceriler açısından kendilerini yetersiz hissedip hissetmedikleri sorusuna, tüm öğrencilerin % 91.8'i (n:134), erkeklerin % 89.8'i (n:79), kız öğrencilerin ise % 94.8'i (n:55) 'kendimi yetersiz hissediyorum' şeklinde cevap vermiştir (p:0.2205, Fisher exact). Bu soruda kız öğrenciler daha yetersiz olduklarını belirtmiş olmakla birlikte, ankette daha sonra 10 beceri tek tek sorgulandığında ve yetersiz olarak gördükleri becerilerin cinsiyete göre dağılımına bakıldığında erkek öğrencilerin kendilerini daha yetersiz bulduğu görülmektedir (Şekil 3). Cinsiyet ile yetersiz hissedilen beceriler arasındaki ilişkiye bakıldığında, erkek öğrencilerin kanser hastaları ile iletişim kurma sorunu, kız öğrencilere göre anlamlı olarak daha fazladır (p<0.05). Diğer beceriler ile cinsiyet arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Tartışma

Tıpta iletişim becerileri oldukça yavaş, sıklıkla da yalnızca deneyim ile öğrenilmektedir. Tıp fakültesi dekanları zaten oldukça yoğun olan müfredat programına ekstra konular eklemeye zorlanırken, iletişim ile ilgili eğitime daha az öncelik vermekte gibi görünmektedir (14). Ancak son yıllarda iletişimin önemi anlaşılmış; etkili bir iletişimden hem hekim, hem de hastanın yarar göreceği kanıtlanarak, hekimlerin iletişim becerileri ile ilgili formal bir eğitim almaları gerektiği ortaya çıkmıştır (15).

Fakültemizde öğrencilere iletişim becerileri eğitimi ya da kursu verilmemektedir. Tüm klasik eğitim programlarında olduğu gibi, öncelikle hasta ile olan iletişim başta olmak üzere beceriler usta-çırak ilişkisi şeklinde ve görerek öğrenilmektedir.

Çalışmamızda 6. sınıf öğrencilerinin % 84.2'si iletişim becerisiyle ilgili ayrı bir dersin verilmesi gerektiğine inanmaktadır. Gazi Üniversitesi'nde yapılan çalışmada da, tüm tıp fakültesi öğrencilerine (n:1057) anket dağıtılarak, tıp eğitim sistemi ve teknikleri konusundaki fikirleri alınmış; benzer şekilde öğrencilerin %84.2'si tıp eğitimi içerisinde iletişim becerileri dersinin olması gerektiğini vurgulamışlardır (16). Öğrencilerin %36'sı eğitimleri sırasında iletişimle ilgili az ya da çok problem yaşadıklarını ifade etmektedir.

Oldukça yeni bir eğitim alanı olan iletişim beceri eğitimi, tüm dünyada çeşitli bölümler tarafından verilmektedir. Aile hekimliği uzmanları fakültemizde bulunan 'klinik beceri eğitim laboratuvarı'nda, 6. sınıf öğrencilerine eğitim vermekle yükümlüdür. Birinci basamak hekimlerinin de tıp eğitiminde yer almasından dolayı, iletişim beceri eğitimini hangi birim ya da kimlerin verebileceği sorusu öğrencilere yöneltilmiştir. Anket formunda, böyle bir eğitimin kim ya da kimler tarafından verilebileceği konusuna öğrenciler öncelikle, tüm hocalar (%28.1), psikolog ya da psikiyatristler (%18.5), aile hekimleri / birinci basamak hekimleri (%16.4) ve bunların kombinasyonları şeklinde diğer yanıtları vermişlerdir. Bu konu ile ilgili çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Quirk ve arkadaşları, iletişim beceri eğitiminde davranış bilimcilerinin eğitici olarak birinci basamak hekimlerinden daha iyi sonuçlar sağladığını belirtmiştir (17). Buna karşılık, Lynch ve arkadaşları ise pratisyen hekimler tarafından eğitilen öğrencilerin, iletişim becerileri açısından psikiyatristlerle eğitilenlere göre anlamlı olarak daha başarılı olduklarını vurgulamaktadır (18). Maastricht Üniversitesi'nde verilen iletişim beceri eğitim programının etkinliği hakkında öğrencilerin görüşleri üzerine Van Dalen ve arkadaşlarının yaptığı bir diğer çalışmada, öğrenciler tarafından genel pratisyenlerin öğreticilik becerilerine verilen puanların davranış bilimciler ve klinisyenlere göre daha yüksek olduğu saptanmıştır (19). Yapılan bu çeşitli çalışmaların ışığı altında, birinci basamak hekimlerinin de eğitimde aktif rol oynayabileceği; ancak bir çok çalışmada belirtildiği gibi hangi bölümden olursa olsun eğitim verecek olan eğiticilerin konu ile ilgili eğitilmesinin gerektiği ileri sürülebilir (14).

Çalışmaya katılan öğrencilerin %91.8'inin çeşitli beceriler açısından kendilerini yetersiz hissettiklerini belirtmeleri ve endişe duymaları, kısa bir süre sonra pratisyen hekim olarak çalışacak olmaları açısından oldukça düşündürücüdür.

Beceriye yönelik sorgulanan konular içinde başlıca yetersiz hissedilen beceriler reçete yazma, terminal dönem hastaları ile iletişim kurma ve literatür tarama olarak belirtilmiştir. Reçete yazma yeteneklerinin geliştirilmesine yönelik eğitim müfredatında yapılacak değişikliklerin, saha hekimliğinde zorluk çekmelerini önlemesi açısından yararlı olacağı inancındayız. Kızgın hastalar, somatize hastalar, depressif hastalar, ölmekte olan hastalar, kanser hastaları ya da hastalıkla ilgili kötü haber verilmesini gereken durumlar gibi 'başedilmesi zor durumlar' ya da 'zor hastalar' (4,6,20) olarak ifade edilebilen konulara ayrı bir önem verilmesi, öğrencilerin eğitimleri sırasında bu tip hastalarla yapacakları görüşmelerin artırılması gerekmektedir. Kanserli hastalar üçüncü sınıftan itibaren öğrenci eğitimine direkt olarak katılmış ve bu hastalarla

yapılacak görüşme metotları hakkında verilen bir kursun ardından 2 yıl boyunca izlenmiş olan bir çalışma sonucuna göre, bu tip bir yaklaşımla yetiştirilmiş öğrenci grubunun, hastalarla olan görüşme ve yaklaşımları üzerine yararlı bir etki sağladığı bulunmuştur (21). Tıp öğrencilerinin ölmekte olan hastalar ve aileleri ile ilgili gerekli iletişim becerilerinin sağlanması ve bu tip olaylarla baş edebilmelerine yönelik verilen önemin artması sonucu, 1975 yılı ve sonraki 20 yıl boyunca Amerika Birleşik Devletleri'ndeki tıp fakültelerinde ölümlerle ilgili verilen kurs sayısında artma olduğu saptanmıştır (22). Yapılan çeşitli çalışmalarda, hekim adaylarının gelecekteki kariyerlerine katkıda bulunabilecek araçlardan olan, tıbbi enformasyon hakkında eğitim, internet kullanımı ve literatür tarama gibi becerilerin müfredatın bir kısmında rutin olarak yer aldığı bildirilmektedir (23,24).

Sonuç olarak, tıp fakültesinden mezun olacak öğrencilerin öncelikle hasta-hekim iletişimi başta olmak üzere çeşitli klinik beceriler açısından daha geniş bir eğitim almaları gerekir gibi görünmektedir. Tıp eğitiminde yarının hekimini en iyi şekilde yetiştirebilme açısından, tüm birimlerin birbiri ile yakın ilişkide bulunması, entegrasyon ve belli dönemlerle sınırlı kalmayıp tüm tıp eğitimi boyunca sürecek iletişim ve klinik beceri eğitiminin verilmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

1. Ledingham IM, Harden RM. Twelve tips for setting up a clinical skills training facility. *Med Teach* 1998; 20(6): 503-8.
2. Türkiye Büyük Millet Meclisi ' TBMM Tıp Eğitimi Araştırması', Cilt 1-2, 1991.
3. Baltaş Z, Baltaş A. Bedenin Dili. 29.Basım. İstanbul : Remzi Kitapevi , 2001: 19-37.
4. Tate P. Doktorun İletişim El Kitabı. (Çevirenler: Köseoğlu S, Belendir G.) İstanbul : Beyaz Yayınları, 1998:1.
5. Akvardar Y, Aslan BÜ, Bozabalı Ö, Demiral Y, Günay T, Kıran S, Miral S, Muşal B. Bir iletişim becerileri program deneyimi: Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Dönem 1 İletişim Becerileri Kursu. 35.Ulusal Psikiyatri Kongresi ve Uluslar arası Kros-Kültürel Uydu Sempozyumu. Bildiri Özet Kitabı. Trabzon, 1999: 91.
6. Ashbury FD, Iverson DC, Kralj B. Physician communication skills: Results of a survey of general / family practitioners in Newfoundland. *Med Educ Online* 2001; 6:1.
7. Kurtz SM, Silverman JD. The Calgary-Cambridge Referenced Observation Guides: an aid to defining the curriculum and organizing the teaching in communication training programmes. *Med Educ* 1996; 30(2): 83-9.
8. Lloyd M, Bor R. Communication skills for medicine. London: Churchill Livingstone Inc, 1996.
9. Humphris GM, Kaney S. Assessing the development of communication skills in undergraduate medical students. *Med Educ* 2001; 35(3): 225-31.
10. Skillslab. Centre for Training of Skills. (Eds. Van Dalen J, Flippo-Berger JF) Maastricht University Publications, 1997: .
11. Kalaça Ç, Arzık A, Kalaça S, User İ. Klinik Uygulamaya Giriş (KUG): İnsancıl, profesyonel ve bilimsel olgunlaşmaya katkı. II.Ulusal Tıp Eğitimi Kongresi '2000'li yıllarda tıp eğitimi' Bildiri Özet Kitabı. İzmir, 2001: 29.
12. Kalaça Ç, Kalaça S, Arzık A, User İ, Ünalın P. İletişim becerileri

- programı: Klinik uygulamaya giriş (KUG) programının bir bileşeni. II.Ulusal Tıp Eğitimi Kongresi '2000'li yıllarda tıp eğitimi' Bildiri Özet Kitabı. İzmir, 2001:102.
13. Başak O, Harlak H, Dereboy Ç, Eskin M, Gürel S, Erol H, Sevinçok L, Bölükbaşı O. Hastayla görüşme- iletişim becerileri programı: İlk deneyim ve sonuçlar. II.Ulusal Tıp Eğitimi Kongresi '2000'li yıllarda tıp eğitimi' Bildiri Özet Kitabı . İzmir, 2001: 97.
  14. Sleight P. Teaching communication skills: part of medical education?. *J Hum Hypertens* 1995; 9(1): 67-9.
  15. Fallowfield LJ. Giving sad and bad news. *Lancet* 1993; 341: 476-8.
  16. Özkan S, Maral I, Budakoğlu İİ, Aygün R. Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi öğrencilerinin tıp eğitim sistemi ve teknikleri hakkındaki görüşleri. II.Ulusal Tıp Eğitimi Kongresi '2000'li yıllarda tıp eğitimi' Bildiri Özet Kitabı. İzmir, 2001: 146.
  17. Quirk M, Letendre A. Teaching communication skills to first year medical students. *J of Med Educ* 1986; 61: 603-5.
  18. Lynch DJ, Tamburino MB, Nagel R. Teaching interviewing skills: the effect of the instructors' academic department. *Med Teach* 1992;14: 59-64.
  19. Van Dalen J, Van Hout JCHM, Wolfhagen HAP. Factors influencing the effectiveness of communication skills training. *Med Teach* 1999; 21: 308-10.
  20. Grant VJ, Hawken SJ. What do they think of it now? Medical graduates' views of earlier training in communication skills. *Med Teach* 2000; 22(3): 260-4. Fredrick
  21. Klein S, Tracy D, Kitchener HC, Walker LG. The effects of the participation of the patients with cancer in teaching communication skills to medical undergraduates: a randomised study with follow-up after 2 years. *Eur J Cancer* 2000; 36(2): 1448-56.
  22. Dickinson GE, Mermann AC. Death education in U.S. medical schools, 1975-1995. *Acad Med* 1996; 71(12): 1348-9.
  23. Vanzyl AJ, Cesnik B. The Internet and its role in teaching medical informatics to undergraduates. *Medinfo* 1995; 8(2): 1154-7.
  24. Brandt KA, Lehmann HP. Teaching literature searching in the context of the World Wide Web. *Proc Annu Symp Comput Appl Med Care* 1995: 888-92.
-
- Geliş Tarihi:** 08.10.2001
- Yazışma Adresi:** Dr.Alis ÖZÇAKIR
Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi
Aile Hekimliği AD 16059
Görükle/ BURSA